

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ: КІЛЬКІСНА ТА ЯКІСНА СКЛАДОВА¹

Жилінська О. І.,

доктор економічних наук,

професор, проректор з наукової роботи

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ,

вул. Володимирська, 64/13, м. Київ, 01601, Україна

e-mail: science.prorector.knu@gmail.com

Бойко А. О.,

кандидат економічних наук, доцент

доцент кафедри економічної кібернетики

Сумський державний університет

вул. Р. Корсакова, 2, м. Суми, 40007, Україна

e-mail: a.boiko@uabs.sumdu.edu.ua

Стаття присвячена дослідженню питань формування та реалізації державної політики протидії тіншовим фінансовим операціям. Тіншовий сектор економіки визначений однією із головних загроз економічній безпеці країни та її макроекономічній стабільності, передумовою зниження рівня її інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності. У статті проведено аналіз ефективності державної політики детінізації національної економіки в розрізі її нормативної, інституційної та економічної складових. Розглянуто особливості побудови нормативно-правової складової державної політики протидії тінзації економіки, визначено її переваги та недоліки. На основі проведеного дослідження зроблено висновок про низький рівень відповідності сучасної системи реалізм економічного розвитку країни та вимогам міжнародної спільноти, значне різноманіття нормативно-правових актів та їх суперечливий характер. Ефективність функціонування інституційної складової проаналізовано за допомогою кількісних (кількість адміністративних проваджень щодо здійснення тіншових фінансових операцій, винесених вироків, тощо) та якісних (співвідношення між обсягами добровільно сплаченого та накладеного на правопорушників штрафу, між розміром відшкодованої та установленої матеріальної шкоди, тривалість процедур провадження та розгляду справ органами судової влади) показників. В рамках економічних показників ефективності побудови політики детінізації економіки розглянуто вартість оформлення документів при експорті/ імпорті, проходження контролю при експорті/ імпорті, рівень податкового навантаження, тощо). Зроблено висновок про надмірний рівень податкового тиску на економічних суб'єктів та складність процедур ведення бізнесу в Україні. Проведено порівняльний аналіз рівня тінзації економіки визначеного за допомогою електричного, монетарного методів, методу витрати населення-роздрібний товарооборот, методу збитковості підприємств. Обґрунтовано доцільність удосконалення існуючої політики протидії тіншовим фінансовим операціям, шляхом розроблення інструментарію прямого та опосередкованого впливу на поведінку економічних суб'єктів.

***Ключові слова:** тінзація економіки, державне регулювання, ефективність, протидія тінзації економіки, якість державного управління, економічний розвиток.*

DOI: 10.21272/ 1817-9215.2020.1-16

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний стан економіки України потребує активізації зусиль інституцій різних ієрархічних рівнів щодо зростання дохідної частини бюджету за рахунок виходу економічних суб'єктів з тіні. Наявність значної частки тіншової економіки обмежує можливості держави щодо ефективного виконання нею своїх функцій, а бізнесу – щодо стабільного та прибуткового функціонування. За основними показниками соціально-економічного розвитку Україна суттєво відстає не лише від економічно розвинених країн, а й займає останнє місце серед країн СНД. Покращення якості життя населення, стимулювання економічного зростання країни, підвищення її інвестиційної привабливості можливі лише за умов кардинальних соціальних та економічних трансформацій в країні, створення умов для ведення підприємницької діяльності. Рушійною силою для притоку іноземних інвестицій в країну є наявність

¹Виконано в рамках науково-дослідної теми № 0117U003930 «Економетричне моделювання механізму запобігання тіншовим схемам виведення капіталу через податкові та інвестиційні канали в Україні»

сприятливих умов для ведення бізнесу які забезпечують стабільність та прозорість процесів при здійсненні підприємницької діяльності, оптимальності оподаткування тощо. Це можливо лише за умови паралельного зменшення частки тіньового сектору економіки, передумовами чого є наявність ефективної державної політики протидії тіньовим фінансовим операціям.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання державного регулювання тіньового сектору економіки є об'єктом наукових досліджень багатьох вітчизняних та закордонних вчених. Так, дослідженням особливостей реалізації державної політики протидії тінізації економіки присвячені наукові праці таких вчених як: О. О. Леонова [4], І. Ю. Гришова [2], О. П. Дяченко [3], І. Г. Лук'яненко [5], О. А. Мазур [6], В. В. Сержанов [6], О. Ткачова [11], А. В. Толстова [12], О. М. Чечель [13] та інші.

Незважаючи на достатню кількість напрацювань з питань розробки механізмів державного регулювання економічного розвитку країни та превенції функціонуванню тіньового сектору економіки, на даний час відсутній уніфікований інструментарій детінізації економіки на державному рівні та оцінювання ефективності його використання. Дана ситуація призводить до наявності широкого різноманіття механізмів державного впливу на економічних суб'єктів в контексті виведення їх з тіні та низької їх ефективності для окремих країн. За цих умов дослідження взаємозв'язку між окремими інструментами державної політики протидії тінізації економіки та рівнем тіньової економіки в країні є вкрай актуальним і зберігає наукове та практичне значення через постійне зростання частки тіньової економіки в світі та постійного розширення схем приховування доходів.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз ефективності окремих складових державної політики детінізації економіки, що дозволить визначити найбільш ефективний інструментарій протидії тіньовому виведенню коштів залежно від особливостей економічного розвитку країни та якості її інституційного середовища.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах суспільних трансформацій, глобалізації та лібералізації економічних процесів в країні однією з найактуальніших проблем сучасного світового ринку капіталу є постійне зростання частки тіньового сектора економіки та урізноманітнення каналів нелегального виведення коштів. Саме існування тіньового сектора економіки є одним із головних інгібіторів економічного зростання країни, підвищення рівня її конкурентоспроможності, покращення якості та умов життя населення. Постійне зростання цін на товари та послуги, девальвація гривні, ескалація військового конфлікту, лібералізація товарних та фінансових ринків, трансформація нормативних вимог, зміна векторів діяльності уряду мають деструктивний вплив на рівень рентабельності бізнесу та його життєздатність. Це призводить до зростання масштабів ухилення економічними суб'єктами від виконання своїх податкових зобов'язань та тіньового приховування доходів. Поряд з юридичним аспектом існування даних процесів вагомим місцем займає і їх економічна складова, що зумовлена суттєвим скороченням частки податкових надходжень в доходах бюджету та слугує загрозою економічній безпеці та макроекономічній стабільності країни, можливості до реалізації державних програм і заходів та інституційна – що передбачає наявність розвиненого інституційного середовища в країні (соціальних, юридичних та економічних норм і правил поведінки, що формують базис для здійснення діяльності економічними суб'єктами).

Функціонування інституційної складової державного регулювання економічної діяльності передбачає наявність наступних складових:

1) Нормативної – сукупності нормативно-правових актів, що регулюють економічну діяльність в країні в контексті протидії тіншовим фінансовим операціям.

2) Інституційної – діяльність окремих інституцій, що мають повноваження в сфері детінізації економіки.

3) Економічної – здійснення прямого та опосередкованого впливу на каталізатори та інгібітори здійснення тіншових фінансових операцій.

На сьогоднішній день, в Україні є досить розвинена нормативна складова політики детінізації економіки, яка представлена низкою законів та підзаконних нормативних актів, основними з яких є: Закони України «Про боротьбу з корупцією», «Про запобігання корупції», «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», Наказ Міністерства економіки України «Про затвердження Методичних рекомендацій рівня тіншової економіки», Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України», Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо комплексної оцінки обсягів непродуктивного відпливу (вивезення) фінансових ресурсів за межі України», тощо.

В цілому, нормативно-правова складова державної політики детінізації економіки характеризується наступними особливостями:

1) переважна більшість нормативних актів мають значну кількість поправок та змін, які суперечать одне одному;

2) невідповідність вітчизняної системи масштабам та реаліям функціонування економіки та вимогам міжнародної спільноти. Враховуючи Євроінтеграційний вектор економічного розвитку України, однією із вимог європейських партнерів є приведення вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів (резолюції № 1847 Парламентської асамблеї Ради Європи «Тіншова економіка: загрози демократії, розвитку та верховенству права», рекомендацій № R204 Міжнародної організації праці щодо переходу від тіншової до формальної економіки, Директив 2005/60/ЄС Європейського парламенту та Ради про запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання коштів та фінансування тероризму та ін.).

Протягом останніх років урядом України запроваджується низка положень спрямованих на приведення існуючого законодавства у відповідність до даних нормативних актів, однак ефективність даного процесу все ще залишається на низькому рівні.

Якість функціонування інституційної складової визначається результативністю роботи органів державної влади в сфері боротьби з тіншовими фінансовими операціями.

Одним із показників роботи державних інституцій є індикатори частоти порушення справ пов'язаних з приховуванням доходів та нелегальним виведенням коштів. Наведена на рисунку 1 динаміка зміни кількості справ про адміністративні порушення в Україні за період 2018-2018 рр. свідчить про незначне зменшення кількості адміністративних впроваджень. Так, якщо у 2008 році було порушено 7263 адміністративних справ, з яких 6478 завершилися винесенням постанови, то у 2018 році таких справ було 4066, винесенням постанови завершилося лише 3350. В середньому лише третина порушених справ завершуються реальним винесенням постанови. Решта або повертаються на доопрацювання або закриваються з різних причин.

Таким чином можна говорити про суттєве скорочення кількісних показників здійснення судочинства в сфері протидії тінзації економіки. Враховуючи значну частку тіншового сектору економіки в Україні, яка суттєво перевищує середньосвітовий рівень, можна зробити висновок про наявність впливу суб'єктивних факторів на якість роботи державних інституцій. Одними із яких є

рівень корупції та зловживання повноваженнями представниками органів державної та місцевої влади.

Таким чином проведений аналіз засвідчив, що більшість справ адміністративного характеру (75-85%) завершилися винесенням постанови про сплату штрафних санкцій.

В той же час, ефективність реалізації винесених судом рішення є знаходитися на низькому рівні. Співвідношення між обсягами добровільно сплаченого та накладеного на правопорушників штрафу в середньому знаходиться на рівні 0,5. Найбільше значення даного показника було у 2015 році і складало 0,63. За останні роки відбувається поступове скорочення частоти добровільної сплати порушниками покладених на них санкцій.

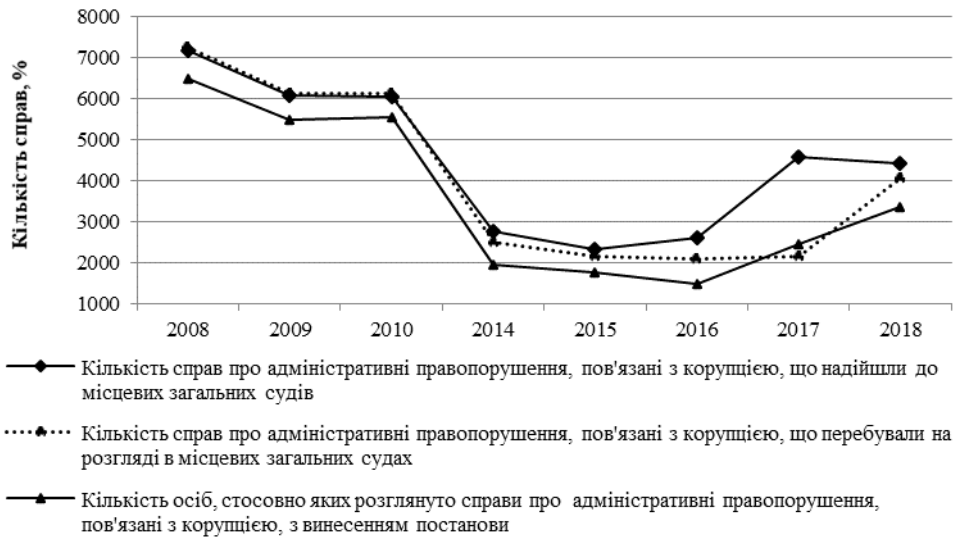

Рисунок 1 – Динаміка розгляду справ про адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією в Україні [9]

В той же час, співвідношення між розміром відшкодованої та установленої матеріальної шкоди має досить нестабільну динаміку. Найвище значення даного показника було у 2010 році та становило 0,975. У 2007, 2008, 2014 та 2017 роках його значення не перевищувало 0,1 (рисунок 2).

Рисунок 2 – Динаміка виконання постанов суду щодо сплати штрафних санкцій [9]

Якісною характеристикою ефективності функціонування інституційної складової державної політики протидії тінізації економіки є тривалість процедур провадження та розгляду справ органами судової влади. Як свідчать дані наведені в таблиці 1 у 2018 році відбулося суттєве скорочення тривалості проваджень в апеляційних судах, в той час як в господарських місцевих вона навпаки зросла із 79 до 110 днів.

Таблиця 1 - Якісні показники здійснення судочинства в Україні за період 2017–2018 років [9]

Суди	Строки провадження (днів)		Темпи провадження, %		Кількість розглянутих справ одним повноважним суддею	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018
місцеві загальні	44	46	96,0	96,9	980	1028
апеляційні загальні	26	12	98,8	99,0	474	382
окружні адміністративні	61	69	94,9	93,2	297	412
апеляційні адміністративні	30	24	101,1	100,5	386	300
господарські місцеві	79	110	99,1	96,2	261	208
господарські апеляційні	51	47	105,1	107,3	164	119

Темпи провадження справ за два останніх роки практично не змінилися та коливаються в межах 96-107%. У 2018 році суттєво зросла кількість розглянутих справ одним повноважним суддею окружного адміністративного суду (із 297 у 2017 році до 412 у 2018). В той же час відбулося суттєве скорочення кількості розглянутих справ одним суддею в апеляційних судах, господарських місцевих та апеляційних судах.

Проведений аналіз засвідчує наявність суттєвих недоліків в існуючій політиці протидії тінізації економіки. Низька ефективність роботи державних контролюючих органів призводить до безкарності за фінансові правопорушення економічних суб'єктів та в кінцевому випадку – до зростання обсягів тіньових фінансових операцій.

В Україні, на сьогоднішній день, рівень тінізації економіки є одним із найвищих в світі. Не зважаючи на те, що за даними Міністерства економічного розвитку та торгівлі за останні 4 роки її рівень дещо знизився (із 43 до 30%), існування тіньового сектору економіки все ще залишається однією із головних загроз макроекономічної стабільності країни (рис. 3). Динаміка зміни рівня тінізації за період 2014-2018 рр. наведена на рисунку 3 свідчить про те, що найвищі значення показників (більше 50%) отримані за допомогою методу «Витрати населення-роздрібний товарооборот», найнижчі значення отримані за допомогою методу збитковості підприємств та монетарного методу (20-30%).

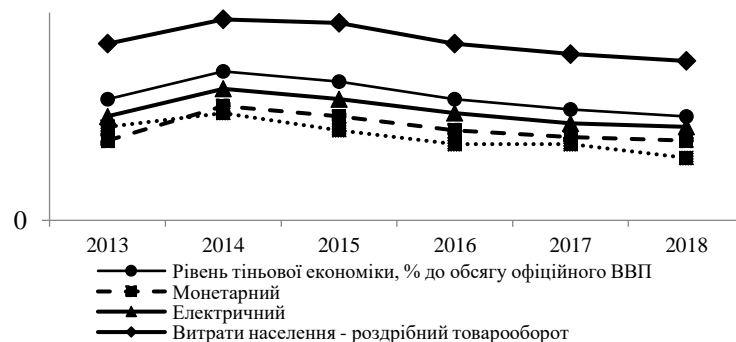

Рисунок 3 – Динаміка рівня тіньової економіки в Україні за період 2013-2018 рр., % від ВВП [7]

Одним із економічних індикаторів ефективності державної політики протидії тінізації економіки, який здійснює опосередкований вплив на економічних суб'єктів є рівень податкового навантаження. Враховуючи той факт, що на сьогоднішній день, податкова система більшості країн виконує переважно фіскальну функцію, рівень податкового навантаження використовується урядами більшості країн як інструмент державного впливу на поведінку економічних суб'єктів.

В Україні протягом останніх років податкова система зазнала значних змін, основними з яких є прийняття та внесення змін до Податкового Кодексу, зменшення кількості податкових платежів, оптимізація та автоматизація процедур нарахування та сплати податкових платежів.

Однак, незважаючи на суттєві зміни, наведені на рисунку 4 результати порівняльного аналізу свідчать про середній рівень податкового навантаження в Україні. Найвищий серед аналізованих країн рівень податкового навантаження мають Таджикистан, Білорусія, Росія, найнижчі – Македонія, Косово, Грузія. Надмірне податкова навантаження є одним із визначальних факторів при переході економічних суб'єктів в тінь та приховування ними своїх доходів.

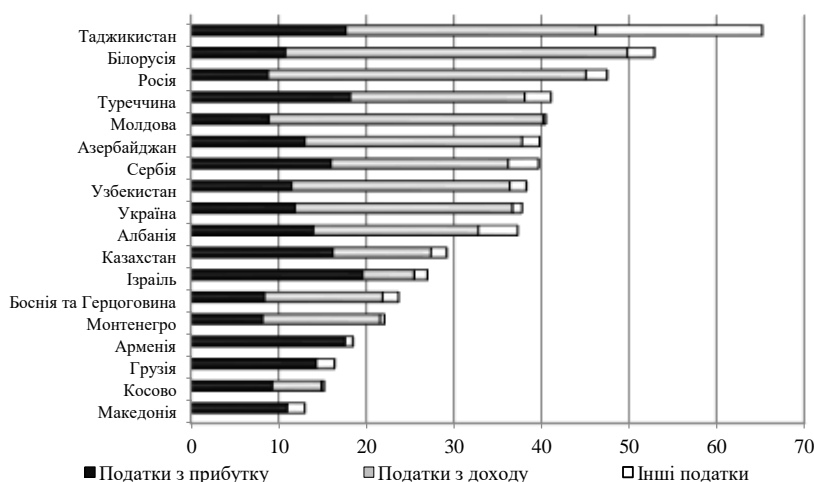

Рисунок 4 – Рівень податкового навантаження в країнах світу у 2017 році [8]

В цілому, за результатами досліджень переважної більшості науковців податкова система в Україні характеризується надмірною складністю та трудомісткістю процесів нарахування та сплати податків. За даними PricewaterhouseCoopers (табл. 3) Україна маючи порівняно з іншими країнами невелику кількість податкових платежів має одну із найбільших тривалість підготовки звітності та сплати податків (327 годинна рік) та оформлення документів при експорті/імпорті (66 та 96 годин на рік відповідно).

Таблиця 3 – Складові показника сприятливості ведення бізнесу «DoingBusiness – 2019» [8]

Показники	Україна	Європа	ОЕСР
Кількість податкових платежів	5,0	16,6	11,2
Час на підготовку звітності та сплату податків, годин/рік	327,5	214,4	159,4
Загальна ставка податку	41,7	32,3	39,8
Час на прикордонний та митний контроль при експорті/імпорті, годин/рік	6/32	22,1/21,1	12,5/8,5
Час на оформлення документів при експорті/імпорті, годин/рік	66/96	24,3/24,7	2,4/3,4
Вартість оформлення документів при експорті/ імпорті, доларів США	192/162	97,9/93,9	35,2/24,9
Вартість проходження контролю при експорті/ імпорті, доларів США	75/100	157,5/162,3	139,1/100,2

Трудомісткість процедур нарахування та сплати податків не створює можливостей для розширення зовнішньоекономічної діяльності, залучення іноземних інвесторів, виходу на нові ринки збуту, тощо. Таким чином неефективна податкова система не лише призводить до зростання обсягів тіньових фінансових операцій, а й в цілому знижує темпи економічного зростання країни.

ВИСНОВКИ

Сучасні тенденції зміни показників економічного та соціального розвитку України характеризуються уповільненням темпів розвитку та зростанням загроз її економічній безпеці. Виведення економіки України з кризи потребує імплементації низки заходів спрямованих на консолідацію зусиль органів державної влади, суб'єктів підприємництва та окремих індивідів спрямованих на зростання частки офіційного сектору економіки.

Розробка ефективної та дієвої політики протидії тіньовому виведенню коштів передбачає врахування явних та латентних факторів, що здійснюють вплив на економічних суб'єктів. На сьогоднішній день урядами більшості країн при визначенні інструментарію державного управління економічним розвитком країни враховуються фактори, що здійснюють безпосередній вплив на поведінку суб'єктів підприємницької діяльності, в той час як латентні фактори не приймають до уваги.

Проведений аналіз засвідчив низький рівень ефективності існуючої політики протидії тінізації економіки, функціонування якої не лише не сприяє виведенню економічних суб'єктів з тіні та відшкодуванню завданих економічних збитків державі, але й здійснює деструктивний вплив на показники економічного розвитку країни, рівень її інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності. Протиріччя законодавчих актів між собою, складність та тривалість процедур нарахування та сплати податків надають економічним суб'єктам достатньо можливостей для ухилення від оподаткування.

Таким чином реалізація заходів спрямованих на нівелювання негативного впливу латентних факторів на рівень тінізації економіки забезпечить зниження її рівня за одночасного стимулювання зростання решти показників розвитку країни.

SUMMARY

The article is devoted to the study of the formation and implementation of state policy to prevent shadow financial transactions. The shadow sector of the economy is identified as one of the main threats to the country's economic security and macroeconomic stability, a prerequisite for reducing the level of its investment attractiveness and competitiveness. The article has analyzed the effectiveness of the state policy of the de-shadowing of the national economy in terms of its regulatory, institutional, and economic components. The peculiarities of constructing the legal component of the state policy of counteracting the shadowing of the economy are considered. Its advantages and disadvantages are determined. Based on the study, it has concluded the low level of compliance of the modern system with the realities of economic development and the requirements of the international community, a significant variety of regulations, and their contradictory nature. The effectiveness of the institutional component was analyzed using quantitative (number of administrative proceedings for shadow financial transactions, sentences, etc.) and qualitative (the ratio between the amount of voluntarily paid and imposed on offenders fine, between the amount of reimbursed and established pecuniary damage, duration cases by the judiciary) indicators. Within the framework of economic indicators of efficiency of construction of policy of de-shadowing of the economy the cost of registration of documents at export/import, passing of control at export/import, level of the tax burden, etc. is considered. It is concluded that the excessive level of the tax burden on economic entities and the complexity of business procedures in Ukraine. A comparative analysis of the level of the shadow economy by the electric, monetary, the method of consumption of the population-retail trade, the method of unprofitable enterprises has determined. The expediency of improving the existing policy of counteracting shadow financial transactions by developing instruments for direct and indirect influence on the economic entities' behavior is substantiated.

Keywords: shadow economy, state regulation, efficiency, counteraction to shadowing of the economy, quality of public administration, economic development.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боршук Є. М., Приймак В. І. Системність процесів детінізації національної економіки. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 1. С. 176-181.

2. Гришова І. Ю., Дяченко О. П. Дієвість механізмів державного управління в сфері протидії тіньовій економіці в Україні. *Право та державне управління*. 2016. №3. С. 183-189.
3. Дяченко О. П. Розвиток механізмів державного регулювання процесів протидії розвитку тіньової економіки України в 2015-2016 роках. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. №3. URL : <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1204> (дата звернення: 01.03.2020).
4. Леонова О. О. Теоретичні основи функціонування механізмів державного регулювання детінізації економіки України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2018. Вип. 2. С. 89-94.
5. Лук'яненко І. Г. Тінізація української економіки як негативний фактор її розвитку. *Економічний вісник університету*. 2018. Вип. 39. С. 101-113.
6. Мазур О. А., Сержанов В. В. Державне регулювання у сфері детінізації економічних відносин. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2015. Вип. 1(3). С. 114-118.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики в Україні. URL : www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 01.03.2020).
8. Офіційний сайт Світового банку. URL : <https://data.worldbank.org/> (дата звернення: 01.03.2020).
9. Офіційний сайт Судової влади України. URL : <https://court.gov.ua/> (дата звернення: 01.03.2020).
10. Офіційний сайт PricewaterhouseCoopers <https://www.pwc.com/ua/uk.html> (дата звернення: 01.03.2020).
11. Ткачова О. Ефективність державного управління: поняття та підходи до оцінювання. *Вісник Національної академії державного управління при Президенті України*. 2013. № 2. С. 30-37.
12. Толстова А.В. Роль державного регулювання в процесі детінізації економіки України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. №40. С.303-306.
13. Чечель О. М. Принципи та механізм державного регулювання економіки. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_8 (дата звернення: 01.03.2020).

REFERENCES

1. Borschuk, E. M., Priymak, V. I. (2017). Systemnist protsesiv detinizatsii natsionalnoi ekonomiky [Systematic processes of de-shadowing of the national economy]. *Efficiency of public administration*, 1, 176-181.
2. Grishova, I. Y., Dyachenko, O. P. (2016). Diievist mekhanizmv derzhavnoho upravlinnia v sferi protydii tinovii ekonomitsi v Ukraini [The effectiveness of public administration mechanisms in the field of combating the shadow economy in Ukraine]. *Law and public administration*, 3, 183-189.
3. Dyachenko, O. P. (2018). Rozvytok mekhanizmv derzhavnoho rehuliuвання protsesiv protydii rozvytku tinovoi ekonomiky Ukrainy v 2015-2016 rokakh [Development of mechanisms of state regulation of processes of counteraction to development of shadow economy of Ukraine in 2015-2016]. *Public administration: improvement and development*, 3. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1204> (Access: 01.03.2020).
4. Leonova O. O. (2018). Teoretichni osnovy funktsionuvannya mekhanizmv derzhavnoho rehuliuвання detinizatsii ekonomiky Ukrainy [Theoretical bases of the functioning of the state regulation mechanisms of the deshadowing of the economy of Ukraine]. *Public Administration and Local Government*. Issue 2. P. 89-94.
5. Lukyanyenko, I. G. (2018). Tinizatsiia ukrainskoi ekonomiky yak nehatyvnyi faktor yii rozvytku [Shading of the Ukrainian economy as a negative factor in its development]. *Economic Bulletin of the University*, 39, 101-113.
6. Mazur, O. A., Serzhanov, V. V. (2015). Derzhavne rehuliuвання u sferi detinizatsii ekonomichnykh vidnosyn [State regulation in the field of de-shadowing of economic relations]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Economics*. 1 (3), 114-118.
7. Official site of the State Statistics Service in Ukraine. URL: www.ukrstat.gov.ua (Access: 01.03.2020).
8. Official site of the World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/> (Access: 01.03.2020).
9. Official site of the Judicial power of Ukraine. URL: <https://court.gov.ua/> (Access: 01.03.2020).
10. Official site of the PricewaterhouseCoopers. URL: <https://www.pwc.com/ua/uk.html> (Access: 01.03.2020).
11. Tkachova, O. (2013). Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia: poniattia ta pidkhody do otsiniuvannya [Efficiency of public administration: concepts and approaches to evaluation]. *Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 2, 30–37.
12. Tolstova, A. V. (2012). Rol derzhavnoho rehuliuвання v protsesi detinizatsii ekonomiky Ukrainy [The role of state regulation in the process of de-shadowing the economy of Ukraine]. *Bulletin of Transport Economics and Industry*, 40, 303-306.
13. Chechel, O. M. (2014). Prynysypy ta mekhanizm derzhavnoho rehuliuвання ekonomiky [Principles and mechanism of state regulation of the economy]. *Democratic governance*, 13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_13_8 (Access: 01.03.2020).